

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาและเป็นเมืองสำคัญที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 700 ปี บรรพชนได้สร้างสรรค์งานศิลปกรรมไว้มากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานที่ได้ ุทธิศให้แก่พระพุทธศาสนา เช่น สถูปเจดีย์ วัด กลุ่มโบราณสถาน เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณและมีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 700 ปี อดีตที่ผ่านมาจากหลักฐานประวัติศาสตร์ได้พบว่าเมืองเชียงใหม่เดิมตั้งอยู่ในบริเวณเวียงกุมกาม ซึ่งมีความหมายสำคัญมากในฐานะเป็นเมืองที่แสดงขั้นตอนของการวิวัฒนาการ ในการตั้งถิ่นฐานของเมืองเชียงใหม่ช่วงแรกและยังมีความสำคัญต่อการเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ภายในบริเวณเวียงกุมกามยังมีซากปรักหักพังของโบราณสถานมากมาย อาทิเช่น วัดเจดีย์เหลี่ยม วัดช้างค้ำ วัดพระเจ้าองค์ดำ กลุ่มโบราณสถานวัดหัวหนอง และวัดอื่นๆ อีกกว่า 43 แห่ง

ในปัจจุบันเชียงใหม่ได้มีการพัฒนาทั้งโครงสร้างพื้นฐาน และการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากมาย ทำให้มีการขยายตัวเมืองออกไปสู่รอบคูเมืองเชียงใหม่ ดังนั้นแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกาม ซึ่งมีพื้นที่บางส่วนอยู่ในเขต ตำบลหนองหอย อำเภอเมืองเชียงใหม่ และตำบลท่าเวียงตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีระยะทางห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่โดยประมาณ 6 กิโลเมตร จึงเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวเมืองและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของจังหวัดเชียงใหม่ทำให้พื้นที่โบราณสถานเวียงกุมกามบางแห่งถูกใช้เป็นที่อยู่อาศัย ทำการเกษตรและทำการค้า ได้มีการถือครองเพื่อประโยชน์ในการอยู่อาศัยและเป็นพื้นที่ทำกิน จึงทำให้ละเลยความสำคัญของโบราณสถานในบริเวณเวียงกุมกามไป ชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบดำเนินกิจกรรมประจำวันที่อาจส่งผลกระทบต่อโบราณสถานทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ ประกอบกับปัจจุบันการขยายตัวของเมืองและเศรษฐกิจทำให้เวียงกุมกามอยู่ไม่ห่างไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่มากนัก ทั้งยังมีความสำคัญและเป็นจุดเริ่มต้นของเมืองเชียงใหม่ในอดีต ดังปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มีการค้นพบซากโบราณสถานเป็นกลุ่ม ๆ มากพอที่จะสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ แต่ทั้งนี้ ทั้งนั้นต้องมีการบริหารจัดการที่ดี มีการวางแผนการพัฒนาและการอนุรักษ์ในหลาย ๆ ด้านควบคู่กันไป

การบริหารจัดการเวียงกุมกามที่ผ่านมา ทางจังหวัดถือว่าเป็น โบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ล้านนา มีอายุเก่าแก่กว่า 700 ปี สร้างขึ้นในสมัยพญามังรายมหาราชเมื่อปี พ.ศ.1829 และเป็นเมืองหลวงแรกแห่งล้านนา โดยสร้างขึ้นก่อนเมืองเชียงใหม่ประมาณ

10 ปี หลังจากถูกน้ำท่วมใหญ่เมื่อครั้งเชียงใหม่เป็นเมืองขึ้นของพม่า ในปี พ.ศ. 2101 – 2317 ทำให้แม่น้ำปิงเปลี่ยนเส้นทางน้ำ และเวียงกุมกามจมอยู่ใต้ตะกอนดินมาเป็นเวลาหลายร้อยปี จนทำให้เข้าใจว่าเวียงกุมกามเป็นเพียงเมืองในตำนานเท่านั้นต่อมาปี พ.ศ. 2527 กรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นพบโบราณสถานและโบราณวัตถุ จึงได้ดำเนินการขุดแต่ง พร้อมทั้งทำการบูรณะโบราณสถานอีกหลายแห่ง จนปัจจุบันค้นพบวัดร้างและกลุ่มโบราณสถานที่สำคัญในเขตตำบลท่าวังตาลอำเภอสารภีถึง 43 แห่ง ซึ่งทำให้แหล่งอารยธรรมเวียงกุมกามเป็นโบราณสถานที่มียุคสมัยแตกต่างจากโบราณสถานอื่น ๆ กล่าวคือ เป็นแหล่งอารยธรรมที่มีชุมชนสร้างบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงโบราณสถานอย่างหนาแน่น ในปี พ.ศ. 2547 กรมโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเชียงใหม่ได้จัดทำโครงการปรับปรุงถนนพร้อมทั้งปรับภูมิทัศน์ทำเส้นทางรถจักรยาน เพื่อการจัดระเบียบและอำนวยความสะดวกในการเดินทางของผู้ที่สนใจในประวัติศาสตร์

ในปี พ.ศ. 2548 ทางจังหวัดเชียงใหม่ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยโดยการสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ เขต 2 (นางเยาวภา วงศ์สวัสดิ์) ได้จัดทำโครงการพัฒนาและประชาสัมพันธ์เมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกามขึ้นเพื่อให้แหล่งอารยธรรมเวียงกุมกามเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและเป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ ภายใต้ชื่อ“เวียงกุมกามนครโบราณใต้พิภพ” ทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและ ชาวต่างประเทศรวมทั้งนักวิชาการ นักประวัติศาสตร์ เข้ามาเที่ยวชมและศึกษาหาข้อมูลทางวิชาการนับแสนคนต่อปี จนทำให้เวียงกุมกามเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่

ดังนั้นทางอำเภอสารภีได้พัฒนาและยกระดับมาตรฐานการท่องเที่ยวเวียงกุมกามให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ล้านนาที่สำคัญ ทำให้การบริหารจัดการแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกามมีหน่วยงานต่างเข้ามาพัฒนา เช่นองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาลได้จัดทำโครงการจัดทำชุมประทูทางเข้า พร้อมทั้งดำเนินการบำรุงรักษาในเบื้องต้น ตัดหญ้าทำความสะอาดถนนหนทางปรับภูมิทัศน์ และปลูกต้นไม้เพื่อให้เกิดความสวยงาม พร้อมกันนั้นทางอำเภอสารภี ก็ได้จัดทำโครงการพัฒนาและยกระดับมาตรฐานการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม โดยจัดโครงการอบรมอาสาสมัครท้องถิ่นนำชมโบราณสถานเวียงกุมกาม พร้อมทั้งจัดโครงการศูนย์ข้อมูลสารสนเทศบริการประชาชนและได้ดำเนินการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ให้มีความน่าสนใจมากขึ้น โดยการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณปิงห่าง (แม่น้ำสายเดิมก่อนตั้ง เวียงกุมกาม) เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศในการเที่ยวชมให้มีความเหมาะสมและสวยงามมากยิ่งขึ้นรวมถึงโครงการต่อเนื่องอื่นๆ เช่น โครงการถนนวัฒนธรรมเชื่อมหริภุญไชยสู่เวียงกุมกาม รวมถึงการจัดกิจกรรมแข่งขัน เดิน-วิ่ง เพื่อการกุศล “เวียงกุมกามมินิมาราธอน”

องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) โดยการสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ เขต 2 (นางเยาวภา วงศ์สวัสดิ์) ได้จัดกิจกรรมโครงการประชาสัมพันธ์เมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกามโดยการจัดแสดงแสง สี เสียง “เมืองแก้ว ขวัญเกล้า เวียงกุมกาม” และกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมล้านนา “ทศรัทธา เบิกฟ้า เวียงกุมกาม” และได้จัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์เมืองประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่อง มีการจัดกิจกรรม “สืบศิลป์ถิ่นศรัทธาสรณ้ำพระธาตุเจ้าเวียงกุมกาม” เป็นประจำทุกปี เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับนานาชาติและสร้างรายได้แก่ประชาชนในพื้นที่

ที่ผ่านจะเห็นได้ว่ามาต่างฝ่ายต่างดำเนินการตามโครงการที่ตนเองคิดไว้และมีการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อหางบประมาณมาสนับสนุน จึงอาจส่งผลกระทบต่อโบราณสถานและความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ ประกอบกับปัจจุบันการขยายตัวของเมืองและเศรษฐกิจทำให้เวียงกุมกามมีการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในจังหวัดเชียงใหม่ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นจะต้องมีการบริหารจัดการที่ดี มีการวางแผนการพัฒนาและแผนการอนุรักษ์ในหลาย ๆ ด้านควบคู่กันไป ดังนั้นการบริหารจัดการในบริเวณพื้นที่เวียงกุมกามจึงเป็นเรื่องหนึ่งที่ต้องให้ความสนใจ เนื่องจากพื้นที่ประกอบไปด้วยแหล่งอารยธรรม โบราณสถานและชุมชน มีการใช้พื้นที่ร่วมกัน บางพื้นที่ชุมชนได้ใช้พื้นที่ร่วมกันอย่างเอื้ออำนวย แต่บางพื้นที่ชุมชนใช้พื้นที่ร่วมกันและมีกิจกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาต่อโบราณสถานทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังนั้นเพื่อป้องกันการบุกรุกทำลาย และเพื่อให้การปรับปรุงบูรณะทางกายภาพและสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นบริเวณเมืองเก่าเวียงกุมกาม ให้ดำรงความเป็นเอกลักษณ์และรักษามรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าอันทรงคุณค่าเป็นไปได้อย่างราบรื่น

ทางผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการเวียงกุมกามตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ โดยกำหนดประเด็นสำคัญ คือ การบริหารจัดการ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่แหล่งอารยธรรมเวียงกุมกาม เพื่อให้ท้องถิ่นและชุมชนได้นำไปใช้ในการพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับกับนโยบายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อวิเคราะห์ความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกาม
2. เพื่อศึกษาผลกระทบที่ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้รับจากการพัฒนาแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในเชิงประวัติศาสตร์

3. เพื่อศึกษาถึงรูปแบบและวิธีการบริหารจัดการแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกาม ที่ผ่านมา และแนวทางในอนาคต

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ข้อมูลการศึกษาเกี่ยวกับความต้องการและการมีส่วนร่วมของประชาชน จะนำมาใช้ปรับปรุงการดำเนินงานเพื่อให้วัตถุประสงค์ของการบริหารจัดการแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกาม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ให้บรรลุผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น
2. ผลการศึกษาที่ได้รับในครั้งนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปเป็นแนวทางในการออกแบบวางแผนบริหารจัดการ เพื่อให้การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่ทำงานให้มีการสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนซึ่งจะทำให้การดำเนินการมีโอกาสประสบความสำเร็จและได้รับแรงสนับสนุนด้วยดีจากประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
3. ผลการศึกษาในครั้งนี้เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกำกับการพัฒนาในพื้นที่บริเวณเมืองเก่าเวียงกุมกามให้เป็นไปในลักษณะที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน พร้อมไปกับการสนับสนุนการอนุรักษ์ ตลอดจนเสริมสร้างสภาพแวดล้อมให้เกื้อกูลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ

1.4 สมมติฐานของการศึกษา

1. ประชาชนในชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเวียงกุมกามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในระดับมาก
2. ประชาชนในชุมชนได้รับผลกระทบทางด้านบวกจากการพัฒนาแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกาม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว มากกว่าด้านลบ
3. ประชาชนมีความต้องการให้พัฒนาและส่งเสริมให้แหล่งอารยธรรมเวียงกุมกามเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในรูปแบบการพัฒนาแบบยั่งยืนและแบบประวัติศาสตร์ในระดับมาก

1.5 ขอบเขตของการศึกษา

1.5.1 ขอบเขตด้านภูมิศาสตร์

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาต้องการศึกษาในเขตพื้นที่เมืองเก่าเวียงกุมกามในเขตตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ รวม 3 หมู่บ้าน (หมู่บ้านเจดีย์เหลี่ยม ป่าเปอะและช้างคำ)

1.6 นิยามศัพท์ทั่วไป

ความต้องการ หมายถึง ความโน้มเอียงของประชาชนที่ต้องการให้ทำการบริหารจัดการแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกาม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

การมีส่วนร่วม หมายถึง ประชาชนได้มีส่วนช่วยในการทำงานทั้งทางตรงและทางอ้อม ในกระบวนการจัดทำกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่การกำหนดนโยบาย การวางแผน การจัดการและการตัดสินใจเลือกแนวทางการแก้ปัญหา การติดตามผล และการได้มีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากกิจกรรมในการบริหารจัดการแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกาม

การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น หมายถึง การส่งเสริมและ เปิดโอกาสให้ชุมชน ครอบครัวชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ ร่วมดำเนินการตลอดจนการรับผลประโยชน์จากการบริหารจัดการแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกาม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

ประชาชน หมายถึง ประชาชนผู้ที่อาศัย หรือผู้ที่มีสถานประกอบการ ร้านค้า และร้านอาหาร ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตเมืองเก่าเวียงกุมกามที่ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการบริหารจัดการแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกาม

การบริหารจัดการ หมายถึง การจัดการสงวนรักษาไว้ การดูแลแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกามและสิ่งแวดล้อมไว้ตามสภาพเท่าที่เป็นอยู่และป้องกันมิให้เสียหาย รวมถึงการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและป้องกันภัยที่เกิดกับแหล่งอารยธรรมเวียงกุมกามและสิ่งแวดล้อม เพื่อรักษาร่องรอยของโบราณสถานไว้ตามเดิม

แหล่งอารยธรรม หมายถึง แหล่งศิลปกรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมที่มนุษย์ได้สร้างหรือกำหนดขึ้นในอดีตด้วยความสามารถ สติปัญญา กำลังกาย กำลังใจและได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าทางประวัติศาสตร์

โครงการ หมายถึง การวางแผนและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองเก่าเวียงกุมกาม

ปรับปรุงภูมิทัศน์ หมายถึง การปรับแต่งบริเวณรอบโบราณสถาน ถนน สวนหย่อมและต้นไม้ และปลูกดอกไม้สองฝั่งถนนโดยรอบบริเวณเมืองเก่าเวียงกุมกาม

การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ประการคือ

1. การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
2. การเดินทางด้วยความสมัครใจ
3. การเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆก็ตามที่ไม่ใช่ไปเพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2542)

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติที่จะรองรับได้ และตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยวอีกทั้งประชาชนทุกส่วนต้องได้รับผลประโยชน์

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และ โบราณคดีในท้องถิ่นพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม